

КОН'ЮНКТУРНИСТЬ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НАУКАХ І ОСВІТІ

В статті проаналізовано теоретико-методологічні засади поняття кон'юнктурності та розкрито механізми впливу політичної кон'юнктури на сучасну науку та освіту в Україні.

Ключові слова: кон'юнктура, політична кон'юнктура, суспільно-політична наука і освіта в Україні.

В статье проанализированы теоретико-методологические основы понятия конъюнктурности и раскрыты механизмы влияния политической конъюнктуры на современную науку и образование в Украине.

Ключевые слова: конъюнктура, политическая конъюнктура, общественно-политическая наука и образование в Украине.

The article analyzes the theoretical-methodological bases of the conjuncture and gives the mechanisms of the impact the political conjuncture of modern science and education in Ukraine.

Key words: conjuncture, the political conjuncture, socio-political science and education in Ukraine.

Постановка проблеми. Необхідність звільнення науки та освіти від кон'юнктурної домінанти обумовлює актуальність даної теми як для України, так і для інших держав світу. Освіта та наука, що динамічно розвиваються останнім часом потребує свободи від тих рамок та впливів, які на неї накладені кон'юнктурними впливами політики, економіки та міжнародної сфери. Гуманітарна освіта та наука в Україні проходить період переходу на нові ринкові умови та змушена підпорядковуватися вимогам ринку. Найчастіше, щоб вижити українській освіті та науці доводиться пристосовуватися під політичні зміни в країні, економіці та світі, а відтак, з'являється загроза збільшення їх кон'юнктурності.

Аналіз останніх досліджень. Дана тема не отримала свого дослідження в науковій літературі. Однак певні елементи теми присутні в працях дослідників з економіки, лінгвістики та права.

У працях таких відомих зарубіжних вчених-економістів у галузі кон'юнктурних досліджень, як Ф. Лассаля, В. Репке та В. Зомбарта, А. Шеффле і російських вчених-економістів Д. Опаріна, П. Левшина, Д. Костюхіна, І. Біляєвського, С. Первушина, М. Кондратьєва, В. Карпова, В. Кучеренко, Г. Ковалевського [1; 14; 15; 17; 19; 21; 23; 24; 27; 29; 31.] та ін. Наведено визначення кон'юнктури та розглянуті питання, пов'язані з проведенням кон'юнктурних досліджень в економічній теорії.

Тлумачення терміну кон'юнктура можна знайти в енциклопедичних, політичних та лінгвістичних

словниках. Це такі словники як Великий економічний словник під редакцією А. Азриліяна [4], Великий енциклопедичний словник [5], Сучасний політичний словник В. Даниленка [10], Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера за редакцією Р. Дяківа [11], тлумачному словнику російської мови Н. Єфремової [32], тлумачному словнику В. Ожегова [34], тлумачному словнику А. Ушакова [33], енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона [37], однак вони зосереджуються на питаннях кон'юнктурності як поняття з економічної категорії.

Питання політичної кон'юнктури та теорії кон'юнктурності як категорії політичної науки, не є дослідженими. Вони є предметом публіцистичних статей і не розглядалися раніше з наукової точки зору. Окремі приклади прояву кон'юнктурності та елементи формування кон'юнктури можна знайти в деяких російських та іноземних джерелах, в періодичних виданнях та наукових працях. Це праці З. Бжезинського [2; 3], А. Бондар [6], А. Верещагіна [7], С. Герасимчука, Я. Матійчика [8], Е. Гильбо [9], Л. Коханець [22], А. Лисюк [25], О. Мамедова [26].

Приклади проявів кон'юнктурності в суспільно-політичних науках, зокрема в історії, описані у великому дослідженні шкільних підручників з історії, викладеному на сайті Харківської правозахисної групи, було здійснено ґрунтовний аналіз шкільного курсу історії з позиції професійних вчених-істориків, педагогів і вихователів, та виявлено низку суттєвих недоліків та неточностей, що були продиктовані

виключно політичною кон'юнктурою [12; 16; 30; 35; 36]

Однак в усіх цих працях висвітлено лише окремі моменти проблеми, тоді як вона потребує детального розгляду з точки зору теоретичної та практичної науки.

Метою статті є теоретико-методичний аналіз механізмів кон'юнктурних впливів в соціально-політичних науках та освіті та надання рекомендацій щодо забезпечення науки та освіти від негативного впливу політичної кон'юнктури.

З огляду на поставлену мету визначено такі **дослідницькі завдання**:

- дослідити теоретичні засади поняття кон'юнктурності, розкрити суть та зміст даного поняття в соціально-політичних науках;
- визначити види, умови формування та прояви кон'юнктурності в різних сферах суспільного життя;
- виявити вплив політичної кон'юнктури на характер освіти в Україні та напрямки вивчення в соціально-політичних науках.

Поняття кон'юнктурності в соціально-політичних науках досить нове. Найчастіше його використовують в негативному значенні для визначення процесів «піддаштовування» під конкретну ситуацію в політиці чи економіці. Однак, наукового вивчення цього терміну ще немає.

Політична кон'юнктурність не була досліджена раніше, хоча це явище є предметом постійного зацікавлення. В результаті опрацювання наукової літератури ми виявили, що питання кон'юнктурності в науці та освіті не є дослідженим. Тому, можна зробити висновок про відсутність чіткого та однозначного визначення поняття кон'юнктура, чим обумовлюється актуальність дослідження процесу становлення поняття та тлумачення даної категорії в сучасному розумінні, особливо поняття кон'юнктури в політиці та соціально-політичних науках.

Поняття кон'юнктура виникло ще в Давньому Римі і означало «описувати ситуацію, поєднувати різноманітні речі». Термін походить від середньовічнолатинського «*conjunctura*» та від латинського «*conjungo*» – зв'язую, сполучаю.

На англійській мові слова «*conjuncture*», «*juncture*», «*state of affairs*» «*state of the market*» перекладаються на нашу мову як кон'юнктура, але мається на увазі лише кон'юнктура в економічній сфері [20].

Для позначення кон'юнктури в політиці використовується термін *political situation* [28, с. 95]. Дане тлумачення терміну в англійській мові не повністю розкриває суть поняття кон'юнктури, оскільки в термін політична ситуація не входить такий процес як вплив політичної кон'юнктури в зворотному зв'язку, тобто пристосування суспільних процесів та явищ під політичну ситуацію. Якщо механізми впливу політичної ситуації на стан суспільних процесів в країні широко описаний в політичній думці Заходу, то саме пристосування суспільних процесів під ситуацію в політиці описаний не достатньо.

Ми вважаємо, що такий стан речей зумовлений специфікою розвитку нашої країни та регіону взагалі. В Радянському Союзі розмах політичної кон'юнктури набув велетенських розмірів. Всі процеси в країні проходили при ретельному підборі дій та процесів в суспільстві, які б мали відповідати партійно-ідеологічному напрямку політики.

Розглянемо російськомовні словники та їх тлумачення «кон'юнктури».

Сучасний тлумачний словник російської мови Н. Єфремової тлумачить кон'юнктуру як збіг обставин, ситуацію, що склалася, ситуацію що склалася в певній галузі суспільного життя та здатна вплинути на результат чого-небудь [32].

У великому енциклопедичному словнику – «кон'юнктура – (середньовічнолатинського *conjunctura* від латів. *Conjungo* – зв'язую – сполучаю) – це обставина, що склалася, положення, що створилося, тимчасова ситуація в якій-небудь області суспільного життя (напр., міжнародна кон'юнктура)» [5].

В. Даниленко в сучасному політичному словнику надає таке тлумачення терміну: «кон'юнктура – (від лат. «*conjungo*» – зв'язую, сполучаю) – це сукупність умов, обстановка, що склалася, положення, що склалася в конкретний момент у визначеній галузі діяльності. Наприклад, політична кон'юнктура, міжнародна кон'юнктура, економічна кон'юнктура» [10, с. 320].

В тлумачному словнику В. Ожегова кон'юнктура – це положення, що створилося, обстановка в якій-небудь області суспільного життя. Буває політична, економічна, міжнародна кон'юнктура [34].

Тлумачний словник А. Ушакова надає наступне тлумачення терміну: «кон'юнктура (лат. *Conjunctura* – зв'язок) – сукупність умов, що впливають на що-небудь, обстановка, ситуація» [33].

Тлумачний словник української мови не відрізняється за суттю тлумачення терміну «кон'юнктура» від російськомовних словників та дає наступне тлумачення: сукупність певних умов, збіг обставин, стан речей, здатний впливати на вирішення, розв'язання якої-небудь справи, питання тощо [18].

Таким чином, можемо підсумувати, що кон'юнктура являє собою комплексне та швидкозмінне явище, яке відображає динамічність та стихійність, складну передбачуваність розвитку суспільства. Це пов'язано з тим, що кон'юнктура формується під впливом безлічі елементів та дій, які в свою чергу підпорядковуються імовірнісним законам.

Необхідно зазначити, що при аналізі стану кон'юнктури певної сфери людської життєдіяльності обов'язково потрібно враховувати наявність взаємозв'язків і взаємовпливу даної сфери з іншими сферами. Крім того, кон'юнктура характеризується постійною мінливістю та значними коливаннями; має суперечливий характер, оскільки різні кон'юнктурні показники в один і той же час відображають протилежні тенденції; нерівномірністю, що проявляється, коли динаміка розвитку різних показників має однаковий напрямок, але не співпадають їхні темпи; кон'юнктура являє собою єдність протилежностей. Кон'юнктура є вираженням процесів

в галузі, певним відображенням та динамікою економіки, політики та світової політики. А оскільки, світ політичного, як і економічного є динамічно змінним, то і кон'юнктура відображає ці тенденції, суперечності та закономірності.

Отже, досліджуючи та розмірковуючи над такою науковою категорією як кон'юнктура взявши за основу її трактування в вітчизняній та зарубіжній і довідковій літературі, автори прийшли до визначення поняття «кон'юнктура».

Кон'юнктура – це положення, що створилося, обстановка в якій-небудь області суспільного життя, конкретна ситуація, що склалася в процесі її зміни з часом та була спричинена сукупністю умов, взаємозв'язків і певним збігом обставин, які діють певний час і здатні впливати на вирішення, розв'язання якої-небудь справи, питання тощо. Існує політична, економічна, міжнародна кон'юнктура

Кон'юнктурність має три основні види – економічна кон'юнктура, світова (міжнародна) та політична. Всі три види кон'юнктури тісно пов'язані та взаємно доповнюються. Однак, все ж можна скласти певний трикутник взаємодії кон'юнктури, який матиме на вершині міжнародну кон'юнктуру, що впливає рівнозначно і на політику і на економіку.

Однак, вважаємо, що величина сторін трикутника взаємодії кон'юнктури буде коливатися в залежності від сили впливу даної кон'юнктури на процеси в сфері діяльності. Також зміна «головної» кон'юнктури залежатиме від суспільно-політичного устрою та політичного режиму в країні. В демократичних країнах «головною» кон'юнктурою буде все-таки міжнародна (в деяких випадках – економічна), в авторитарних та тоталітарних – це політична.

Серед чинників формування кон'юнктури (критерій – характер впливу на кон'юнктуру) можна виділити, на думку авторів, ті, що діють постійно, і ті, що не діють постійно.

До постійних чинників, що впливають на кон'юнктуру, належать:

- культурний та моральний розвиток суспільства;
- рівень маргіальності суспільства;
- рівень забезпечення матеріальними благами та ресурсами суб'єктів кон'юнктури;
- науково-технічний прогрес.

До чинників що не діють постійно, але які є утворюючими для кон'юнктури моменту та певної ситуації належать:

- міжнародні та внутрішньополітичні кризи;
- спекулятивні чинники;
- соціальні конфлікти (страйки, бойкоти тощо);
- надзвичайна обстановка тощо.

На нашу думку, процес формування кон'юнктури досить складний та мінливий. Умови формування кон'юнктури можна поділити на три групи: економічні, соціально-політичні та міжнародні. Однак існує також сутнісна умова формування кон'юнктури – це історичний шлях та історичні закономірності розвитку суб'єкта. Ці умови стосуються всіх сфер життєдіяльності суспільства.

На наш погляд, економічні умови відповідають сучасному розвитку господарства країни та її

здатністю на вихід в міжнародний ринок. На державному рівні це також наявність та рівень використання певних ресурсів та виробничих потужностей. Щодо міжнародного рівня, то це прагнення до отримання найбільшого прибутку в максимально короткий період поряд з наявністю та географічним розташуванням ресурсів економіки.

Соціально-політичні умови формування кон'юнктури залежать від політичного устрою та політичного режиму в країні, від рівня розвитку громадянського суспільства та рівня політичної культури. Режим є утворюючим чинником для кон'юнктури, насамперед – політичної. Однак на інтенсивність кон'юнктури впливає також на самосвідомість людей, які здатні контролювати прояви кон'юнктури.

На думку авторів, до міжнародних умов формування кон'юнктури належить геополітичний простір країни, стан відносин з прилеглими країнами та країнами регіону і сучасний стан світової політики (певні тенденції та закономірності світової політики).

Щодо історичних умов формування кон'юнктури то, вважаємо, що сюди можна віднести історичну динаміку відносин з сусідніми державами та державами регіону, світу, особливості культурного розвитку країни та різноманіття культур всередині країни, рівень релігійної неоднорідності та процес історичного формування цього, наявність самостійних державних утворень країни протягом історичного часу та ін.

Прояви кон'юнктури в сфері економіки, політики та міжнародному житті є тісно переплетеними та взаємодіють утворюючи певний синтез. Однак саме політична сфера є найбільш уразливою та чутливою щодо кон'юнктурних коливань. Вважаємо, що без урахування політичної ситуації та динаміки політичних процесів, не можлива ефективна політика. Однак прояви політичної кон'юнктури виявляються дуже відчутними для інших сфер суспільства, оскільки вони імперативно залежні від влади.

Вплив політичної кон'юнктури є найбільш відчутним для населення. Оскільки теми, що вигідні сучасним політикам відразу висвітлюються в засобах масової інформації та стають інструментом маніпулювання для здійснення власних корисних цілей суб'єктів політики.

До основних проявів політичної кон'юнктури можна віднести переписання історії, підняття тем, що перебільшують роль нації в світовій історії, збільшення кількості досліджень з цих тем та штучне підвищення уваги засобів масової інформації до таких тем. Також до політичної кон'юнктури можна віднести динаміку змін відносин з країнами. Внаслідок зміни політичної кон'юнктури часто змінюється і відношення до країн, що належать до певного геополітичного типу.

Під прояви політичної кон'юнктури підпадають урядові, парламентські та президентські рішення, що прийняті в угоду відповідним політичним силам та не є актуальними та нагальними для країни. Політична кон'юнктура знаходить свій специфічний прояв у всіх основних сферах правового регулювання. У правосвідомості прояв політичної кон'юнктури

полягає в ідейно-психологічному обґрунтуванні і визнанні пріоритету політики над правом; у правотворчості – в ухваленні законів, не відповідних об'єктивним потребам суспільства, суперечать конституційним принципам і нормам, носять не регулятивний, а політичний характер, надають велике поле для чиновницького розсуду; у правозастосуванні – в невиконанні або неналежному виконанні законів, невмотивованого, необґрунтованого дозволу або відмови в реалізації прав фізичних і юридичних осіб при дозвільно-повідомному порядку, довільного тлумачення неясностей, суперечностей в змісті законів. Це яскраво ілюструє парламент України та Конституційний Суд, які зі зміною влади відразу ж змінюють закони та їх тлумачення. Також сюди можна віднести контрвипади з боку влади на певні прояви суспільного життя та протести проти влади.

Політична сфера дуже тісно взаємодіє з міжнародною сферою. Зміна ситуації в одній може призвести до змін в іншій. Тому політична кон'юнктура є невід'ємною від міжнародної, а іноді міжнародна кон'юнктура обумовлюється політичною ситуацією в країні. Як приклад, можемо навести динаміку розвитку відносин між Україною та Росією, що змінювалася та коливалася в залежності від того, хто при владі в Україні.

Міжнародна кон'юнктура є по суті найсильнішою кон'юнктурою щодо впливу на прийняття державних рішень по різних галузях та сферам життєдіяльності суспільства.

Прикладом впливу міжнародної кон'юнктури є поширення сучасної демократії, процеси вестернізації, вручення різноманітних нагород, премій та оприлюднення рейтингів. Не є винятком і Нобелівська премія, яка досить часто стає прикладом прояву світової кон'юнктури.

Міжнародну кон'юнктуру творять ті країни, що мають суттєвий вплив на міжнародній арені, вони є найбільшими міжнародними акторами. Тобто країни, що є в даний момент домінуючими при прийнятті рішень в світовій політиці. Саме вони і є суб'єктами міжнародної кон'юнктури.

Розглянувши загальну роль кон'юнктури в політичній науці та політичній практиці перейдемо до процесів «підлаштування» в українській освіті та науці. Роль і значення освіти, науки, духовності у створенні незалежної, національної Української держави добре відомі, хоча питання державної політики в освітянській галузі не перестає бути актуальним і нині.

Особливо підпадають під кон'юнктурні впливи наукова та освітня сфера тих держав, що тільки стали на демократичний шлях розвитку. Значного тиску такі науки як історія, соціологія, політологія та інші соціально-політичні науки зазнають під час формування в державі нового політичного курсу. Суспільно-політичні науки покликані створити та обґрунтувати модель сучасного правління в країні та поширити за допомогою освіти цю модель серед населення. Нова форма правління потребує відповідного ідеологічного підкріплення тому питання політичної свідомості, політичної культури

та національної ідеї стають пріоритетними в політичних науках, а питання історичної вкоріненості даної форми режиму першочерговими питаннями історичної науки. Необхідність створення нової історіософської концепції соціально-економічного, політичного, культурного та духовного розвитку України на новій методологічній базі навряд чи може викликати сумнів. Питання, що постали в процесі створення такої концепції, почали активно вирішуватись не тільки професіоналами, але й просто зацікавленими людьми, які за родом своїх занять були якимось чином пов'язані з історією: наприклад, письменниками, журналістами, політичними діячами і т. ін.

Із здобуттям Незалежності в Україні різко підвищився інтерес до публікацій про демократію та її переваги, і як наслідок з цього критика Радянського устрою. Пізніше набули популярності теми «першості» та «прадавності» всього українського, що доходило до смішного. Після 2004 року кількість публікацій про Голодомор 1933-1934 рр. та діяльність ОУН-УПА різко збільшилася внаслідок певного заохочення таких публікацій з боку влади, що створило штучний ажіотаж біля таких тем. А після перемоги В. Януковича на виборах Президента України відразу ж було скасовано декілька рішень попереднього Президента і проведено низку заходів присвячених злочинній діяльності тієї ж ОУН-УПА.

На думку авторів, внаслідок того, що кожний міг висловлюватись на теми, пов'язані з історією виникнення України, Русі, з проблемою етногенезу українців та іншими актуальними питаннями, відбулась певна профанація досліджень громадянської історії України і проблем української культури. В такому спрощеному і фальсифікованому вигляді багато подій з історії України можна було дуже легко пристосувати для обґрунтування і виправдання сучасного політичного курсу (внутрішнього і зовнішнього) пануючих сил на Україні.

Політична кон'юнктура в освіті та науці має свою специфіку. Це не тільки певне «налагодження» політичних досліджень сучасності під існуючу політичну ситуацію, а й переписування та перекручення фактів минулого, так зване «переписання історії», що є більш загрозливим.

Історія стала не лише науковою галуззю, але і засобом політики. Підлаштовуючись під політику сучасна історична наука досліджує в своїй більшості «політично актуальні теми». Також і інші суспільно-політичні науки. Зокрема, така важлива галузь науки як політологія, що покликана досліджувати реальні процеси в державі, а не бути інструментом для політичної боротьби. Політологія потребує звільнення від кон'юнктурної домінанти для забезпечення доцільності пошуку фундаментальних передумов політичних явищ, пізнання їх довгострокових наслідків (що в нашій країні особливо актуально).

В. Ільїн виділяє дві сторони даної проблеми: «тривіальне аналітичне хамелеонство, некритичне приладжування досліджень під «політичну думку влади», і «фактофіксаторство, реєстрацію і безпосереднє зіставлення проявів суспільно-політичної реальності» [13, с. 9].

Проте, вважаємо, що кон'юнктурність – явище дуже політичне, щоб поміщати його поза політичним виміром. Неупередженість політичної науки повинна полягати в «диз'юнкції кон'юнктури», в максимально чіткому розмежуванні значущих періодів політичного життя, що характеризуються певним модусом політичної дії і формами політичної організації. Однак зазначимо і те, що досить складно відокремити політичну кон'юнктуру і актуальні питання політичної науки, адже політологія досліджує політику в усіх її проявах, зокрема і кон'юнктурних.

Соціально-політичні науки включають в себе також і соціальні науки, головним завданням яких є вивчення соціальних процесів. Соціологія зводиться звичайною людиною до опитувань громадськості з тих чи інших питань. Соціологія в Україні зараз страждає від засилля диктату економічної кон'юнктури. Оскільки соціологічні інститути та дослідні центри часто виконують замовлення з маркетингових та електоральних досліджень, що добре оплачуються. Саме тому і страждають наші політичні та громадські інститути, що нездатні нормально функціонувати в рамках політичної системи України, внаслідок низького рівня вивчення українського суспільства та умов функціонування та діяльності в ньому політичних інститутів, соціальних груп та інших явищ суспільного життя.

Щодо кон'юнктурності в українській освіті, то безперечно, проблеми політичного життя відбиваються на якості освіти та її спрямуванні.

Політична кон'юнктурність в українській освіті проявляється передусім в бездумній «європеїзації» освіти та науки. Зокрема, Болонський процес в освіті покликаний уніфікувати освітні процеси в Європі, однак в Україні процеси уніфікації розуміються зовсім по іншому. Болонський процес став для української влади просто кон'юнктурним процесом на шляху до вступу в Європейський Союз.

Невідповідність та надмірна політична кон'юнктурність сучасних підручників з історії стала темою дослідження істориків опублікованого на сайті Харківської правозахисної групи «Шкільна історія очима істориків-науковців» упорядкування та редакція Наталі Яковенко [36].

Водночас з проблемами політичної заангажованості можна поставити проблеми зі змістом та інтерпретаціями в шкільних підручниках, а це передусім: етноцентричність та етнічну ексклю-

зивність підручників, депресивність змісту: у підручниках домінує ідея страждань і втрат українців, і це стабілізує комплекс національної меншовартості; підручникам бракує позитивних прикладів та інтерпретацій, які би сприяли формуванню позитивного образу та самооцінки спільноти (нації), надмірну милітаризованість, для якої характерна непропорційно велика увага до воєн, винишень та вбивств, страждань та політичну кон'юнктурність.

На думку авторів виховання має прагнути до того, щоб прищепити індивідууму усвідомлення власної причетності до цього процесу, яке дозволяє їм визначити своє місце в світі. Але одночасно їм надаються перспективи існування інших культур. Знання інших культур веде до усвідомлення своєрідності власної культури, а з іншого боку – до усвідомлення спільної спадщини людства. А політична кон'юнктура перетворює процес навчання в ідеологічне муштрування.

Отже, кон'юнктурність в освіті та науці та теорія кон'юнктури в політиці не є дослідженими явищами. Кон'юнктурність є наслідком залежності від політики (зовнішньої чи внутрішньої) та економіки, від динаміки їх змін та від ставлення політиків до сфери освіти та соціально-політичних наук. Негативний вплив кон'юнктури нівелює самостійність науки та повністю, або частково, змінює зміст освіти. В Україні, як країні, що розвивається відчувається значний вплив кон'юнктури на освіту та науку, що негативно впливає на їх якість. Такий стан речей зумовлений специфікою розвитку нашої країни та регіону взагалі. Оскільки найбільше проявляється кон'юнктурна ідеологія в країнах, де існують сфери повністю залежні від держави в питаннях фінансування доцільно було б надати фінансову та адміністративну незалежність вищим закладам освіти та науки. Незалежність закладів освіти та науки сприятиме зменшенню їх політичної кон'юнктурності. Для забезпечення кон'юнктурності в політологічній освіті України створити наукові школи (неопозитивістська школа, школа політичного прагматизму та реалізму і школа модернізму та політичних інститутів) та виробити концепції їх діяльності. Конкуренція між науковими школами в поєднанні з фінансовою незалежністю, сприятиме уникненню кон'юнктурності та вивченню тих політичних тем, що обумовлені історичним розвитком та необхідністю часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляевский И.К. Статистика товарного рынка: оценки рыночной конъюнктуры / И.К. Беляевский // Вопросы статистики. – 1997. – № 4. – С. 20-26.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М.: Междунар. Отношения, 1998.
3. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский – М.: Междунар. отношения, 2004. – 288 [1] с.
4. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 3-е изд., стер. – М.: Институт новой экономики, 1998. – С. 552
5. Большой Энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.
6. Бондар А. Нобель для Памука і Букер для дочки [Електронний ресурс] / Андрій Бондар // Дзеркало Тижня. – 2006. – № 40. – Режим доступу: <http://www.zn.kiev.ua/>.
7. Верещагин А.Д. Политическая конъюнктура в праве: Сущность формы проявления и пути преодоления / А.Д. Верещагин // Адвокатская практика. – 2000. – № 2. – С. 44-52.

8. Герасимчук С. Про політиків і аналітиків. Наболіле. Подекуди драматично... / С. Герасимчук, Я. Матійчик // Дзеркало тижня. – 2009. – № 8.
9. Гильбо Е.В. Гимн конъюнктуре [Электронный ресурс] / Е.В. Гильбо // Конъюнктурность в обществе (сайт научных статей). – Режим доступа: <http://www.analysisclub.ru>.
10. Даниленко В.И. Современный политический словарь / В.И. Даниленко. – М., 2000. – С. 408.
11. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2002. – 704 с.
12. Збірка статей Шкільна історія очима істориків-науковців [Електронний ресурс] / Г. Касьянов, О. Удод, Н. Яковенко та ін. / Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу: <http://khpg.org>.
13. Ільїн М.В. Десять років академічної політології – нові масштаби наукового знання. – Поліс. – 1999. – № 6.
14. Карпов В.А. Маркетинг: прогнозування кон'юнктури ринку / В.А. Карпов, В.Р. Кучеренко. – К.: Знання, 2001. – 215 с.
15. Кассель Г. Теория конъюнктуры / Г. Касель. – М., 1925. – 146 с.
16. Касьянов Г. Підручники з історії України у світлі критеріїв Міжнародної мережі дослідження підручників [Електронний ресурс] / Г. Касьянов // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу: <http://khpg.org>.
17. Ковалевський Г.В. Харківська економічна школа (1804-2004) / Г.В. Ковалевський, В.М. Селіванов. – Харків: ХНУ, 2004. – 45 с.
18. Кон'юнктура [Електронний ресурс] / Словник. Нет. – Режим доступу: <http://www.slovyk.net>.
19. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.
20. Конъюнктура in the Russian-English online dictionary [Электронный ресурс] / Russian-English online dictionary. – Режим доступа: o-db.net.htm.
21. Костюхин Д.И. Конъюнктура мирового капиталистического хозяйства / Д.И. Костюхин. – М.: Международные отношения, 1973. – 310 с.
22. Коханець Л. «Хімічна реакція» на університетській землі / Людмила Коханець // Голос України. – 2009. – № 76-77. – С. 5.
23. Левшин Ф.М. Введение в конъюнктуру товарных рынков / Ф.М. Левшин. – М.: Международные отношения, 1966. – 144 с.
24. Левшин Ф.М. Мировые товарные рынки (Методология изучения конъюнктуры) / Ф.М. Левшин. – М.: Международные отношения, 1978. – 360 с.
25. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади [Електронний ресурс] / А. Лисюк // Український центр політичного менеджменту. – Режим доступу: <http://www.politic.org.ua>.
26. Мамедов О.Ю. Интеллектуально-политическая мода (конъюнктурная или актуальная переоценка ценностей?) / О.Ю. Мамедов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Том 5. – № 4.
27. Опарин Д.И. Конъюнктура и рынки / Д.И. Опарин. – М.: Техника управления, 1928. – 392 с.
28. Основы банковской деятельности в США. Англо-русский словарь банковской и финансовой терминологии: [Учеб. Пособие для студентов ф-та международного права]. – М.: МГИМО, 1993. – С. 595.
29. Первушин С.А. Хозяйственная кон'юнктура / С.А. Первушин. – М., 1925. – 317 с.
30. Проблема ідейної та понятійної послідовності у підручниках [Електронний ресурс] / К. Баханов / Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу до порталу: <http://khpg.org>.
31. Репке В. Конъюнктура / В. Репке. – М.: Финансовое издательство НКФ СССР, 1927. – 176 с.
32. Современный толковый словарь русского языка Н. Ефремовой [Электронный ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.
33. Толковый словарь А. Ушакова [Электронный ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.
34. Толковый словарь В. Ожегова [Электронный ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.
35. Удод О. Шкільний підручник як історіографічне явище [Електронний ресурс] / Олександр Удод // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу: <http://khpg.org>.
36. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України / Упорядкування та редакція Наталі Яковенко. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008.
37. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона [Электронный ресурс] / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.

Рецензенти: Іванов М.С., д.політ.н., професор;
Ярошенко В.М., к.політ.н., доцент

© Бронніков В.Д., Приймак О.В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2010 р.